

MIJO LONČARIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
mijo.loncaric@gmail.com

GLOGOVNIČKO-BILOGORSKI DIJALEKT

U radu¹ se daje kratki prikaz glavnih fonoloških i morfoloških značajki glogovničko-bilogorskoga dijalekta križevačko-podravskoga podnarječja kajkavskoga narječja.

0. Uvod

Prikazuju se glavne osobine glogovničko-bilogorskoga dijalekta križevačko-podravskoga podnarječja kajkavskoga narječja, prema podjeli i kriterijima u Lončarić 1996. U rad je uključena i novija podjela kakavskog narječja na podnarječja.² Bitne su značajke križevačko-podravskoga podnarječja, pa tako i glogovničko-bilogorskog dijalekta, u akcentuaciji: a) križna (unakrsna) metatonijska osnovnih kajkavskih dugih akcenata, cirkumfleksa (dugosilaznoga / $\sim$ /) i akuta (dugouzlaznoga / $\sim$ /), b) križna metataksa kratkoga naglasaka *jàgoda* > *jagòda* i *lopàta* > *lopata*).³ Glogovničko-bilogorski dijalekt od drugih se dijalekata križevačko-podravskoga podnarječja izdvaja jednačenjem ($\varrho = \text{đ}$) = *u*.

¹ Rad je napisan u okviru projekta *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okružju* (LinGeH) koji pri Sveučilištu u Zadru financira Hrvatska zaklada za znanost pod brojem HRZZ 3688.

² Osnovna bi podjela kajkavskoga narječja bila: I. zagorsko-međimursko podnarječje – dijalekti: 1. središnjozagorski, 2. samoborski, 3. varaždinsko-ludbreški, 4. međimurski, 5. gornjosutlanski; II. turopoljsko-posavsko podnarječje – dijalekti: 7. turopoljski, 8. vukomeričko-pokupski, 9. donjolonjski; III. križevačko-podravsko podnarječje – dijalekti: 10. sjevernomoslavački, 11. gornjolonjski, 12. glogovničko-bilogorski, 13. podravski; IV. goransko-plješivičko podnarječje – dijalekti: 6. plješivičko-ozaljski, 14. goranski. Izvan podnarječja: 15. donjosutlanski dijalekt. Kajkavskih govora ima i izvan Hrvatske, u zemljama: Mađarskoj, Sloveniji, Srbiji, Slovačkoj, Rumunjskoj, a ima kajkavaca i u novoj dijaspori, npr. u Sjedinjenim Američkim Državama i Australiji (Lončarić 1996).

³ Potvrde riječi i oblika za gramatičke značajke (fonetske i fonološke – fonemne i prozodijske te morfološke) većinom su prema osobnom istraživanju pojedinih mjesta. To se, kao ni neke formulacije iz ranijih radova autora (Lončarić 1980./1981, 1984, 1985, 1986, 2018), posebno ne naznačuje.

1. Prostiranje

Područje glogovničko-bilogorskoga dijalekta zauzima porječje rijeke Glogovnice, istočno od gore Kalnika, križevačko područje, zatim Bilogoru – na jugu do Cirkvene te istočno do mjesta Reka i Mosti. Ima i tri otoka: dva u Moslavini (uz sjevernomoslavački dijalekt), jedan kod Ivanić-Grada, drugi kod Ivanske, te treći otok u Podravini kod Kloštra Podravskoga i Grabrovnice, uz podravski i sjevernomoslavački dijalekt.

Zapadno od proučavanog dijalekta gornjolonjski je dijalekt, na sjeveru je štokavsko područje (koprivničko-ludbreško-križevački otok), malim dijelom i varaždinsko-ludbreški dijalekt, a štokavština se prostire i na jugu te jugoistoku (veliko bjelovarsko područje). Na istoku je podravski dijalekt.

Karta 1. Kajkavsko narječje (Lončarić 2017: 92).

2. Razvoj i grananje

Dijalekt se razvio od polaznoga stanja križevačko-podravskoga podnarječja (Ivšićeva IV. „revolucionarna grupa“, križevačko-podravska, bez podravskih govora sa zakonom dvaju slogova). Kako je bio u kontaktu s novoštokavskim govornicima, obuhvaćen i rastavljen njima, znatna je interferencija s njima.

Ima sve tri tipične kajkavske značajke: osnovnu kajkavsku akcentuaciju (OKA), jednačenja $\partial = \acute{e}$ te $\varrho = \acute{I}$. Bitne su značajke križevačko-bilogorskoga podnarječja u glogovničko-bilogorskom dijalektu u akcentuaciji:

- a) križna metatonija osnovnih kajkavskih dugih naglasaka, cirkumfleksa (dugosilaznoga / $\wedge$ /) i akuta (dugouzlaznoga / $\sim$ /) (Ivšić: *mêso* > *měso* i *sûša* > *sûša*)
- b) križna metataksa kratkoga naglasaka (*jáгода* > *jagòda* i *lopàta* > *lòpata*).

Glogovničko-bilogorski dijalekt izdvaja se u križevačko-podravskom podnarječju od njegovih drugih dijalekata jednačenjem ($\varrho = \acute{I}$) = *u*.

Dio kajkavskih govora na Bilogori razvijao se u dodiru sa štokavskim govovima, a štokavski je različitim intenzitetom utjecao na pojedine govore. Negdje su štokavci i kajkavci živjeli u istom naselju (Reka, Srijem), katkad su bili konfesionalno podijeljeni, a katkad nisu. Drugdje su kajkavci i štokavci živjeli u susjednim naseljima, a neka kajkavska naselja uopće nisu imala kontakt sa štokavštinom.

S obzirom na progresivnu metataksu siline, dijalekt se može podijeliti na tri poddijalekta.

Poddijalekti su:

- a) *križevačko-bilogorski* – govori koji imaju progresivnu metataksu siline samo s kratkih slogova *jagòda*, ali *mlâtimo*), što je većina govora toga dijalekta;
- b) *ivanski* – u Moslavini, govori koji nemaju takvu metataksu (*jáгода* – to su govori s 3. i 4. naglasnim tipom Ivšićeve IV. skupine); kako su po ostalim crtama najbliži govovima toga dijalekta, uvrstio sam ih u njega, ali treba imati na umu tu njihovu specifičnost; na Bilogori su ti govori međusobno udaljeni;
- c) *istočni* – nekoliko govora s djelomično ograničenim naglaskom (ograničenje po porijeklu naglasaka), na istočnoj periferiji (Otrovanec, Stari Gradac, Špišić Bukovica, Jabučeta).

3. Fonologija

3.1. Prozodija

3.1.1. Sinkronija

3.1.1.1. Deset je naglasnih tipova s tri fonološka obilježja (mjesto, kvantiteta, kvaliteta – / $\wedge$ /, / $\sim$ /, / $^$ /). U dva od tih sustava opreka po melodiji postoji i u kratkom slogu, četiri su naglasaka.

3.1.1.2. Tri su sustava s dva obilježja, bez opreke po melodiji – (/ˈ-/ /ˈ/).

U dijalektu nema zanaglasne duljine.

Fonološka modulacija i u kratkom slogu dolazi u desetak govora, u kontaktu sa štokavštinom, raštrkani su na Bilogori i u istočnoj Podravini, ima ih i u Moslavini (Reka, Ivanska). Takva akcentuacija dolazi i u sjeveromoslavačkom dijalektu. U nekima od tih mjesta govori se i štokavski (Reka). U većini govora s četiri naglaske nema fonološke kvantitete izvan naglaske. Opreka po modulaciji postoji i u zadnjem i jedinom slogu riječi, i dugom i kratkom, na ultimi ako je zatvorena. Kako su riječi sa silaznom modulacijom izvan prvoga sloga rijetke, mogao bi se taj tip interpretirati kao da je modulacija fonološka samo u prvom, zadnjem i jedinom slogu. Slučajevi sa silaznim naglascima izvan prvoga sloga iznimka su (*sěla* G jd. – *sěla* gl. pr. r., *nós||nòs* imp. ‘nosi’, *donès* imp., *živinâr – živinára* ‘veterinar’ Reka).

Negdje je naglašena duga ultima (*kapût, letî – kapûta, letîmo*), kod Kloštra Ivanića, Kloštra Podravskoga i sjeverno od Križevaca. U Donjoj Glogovnici naglašena je i zatvorena ultima (*kapût, ali lèti*).

3.1.1.3. Od tri tipa sustava u kojima su relevantni mjesto i kvantiteta, slogovi s polaznim dugim naglaskom (/ˈ/, /ˈ/), koji su u većini govora metatonirali, zadržali su svoju kvantitetu, duljinu.

U Donjim Zdjelicama kod Bjelovara naglašena mogu biti tri zadnja sloga riječi. Antepenultima može biti naglašena ako je duga, ultima ako je duga i zatvorena, a samo na penultimi postoji opreka po kvantiteti u naglašenom slogu. Opreke po kvantiteti nema izvan naglašenog (*jagòda, lèti, pītati, kapūt*).

U drugom sustavu u Podravini postoji i prednaglasna duljina, u mjestu naglaske u riječi nema ograničenja, ograničenja su po porijeklu naglaske (*jagòda, pītajte, pītāti, kapūt, lèti* Otrovanec).

3.1.1.3.1. U prvom tipu ultima nije naglašena. Govori s tim tipom većinom su zapadno od Križevaca (Ivšić IV₆) u Donjem Šarampovu (Ivanić-Grad), Jabučeti (Bjelovar; dijakronijski nije tip IV₆). Negdje (Erdovec, Podgajec kod Križevaca) i u Jabučeti prednaglasna se duljina realizira dugo i silazno, iza koje slijedi kratak slog sa silinom, dakle realizira se neka vrsta dvoslogovnog naglaske (Doppelakzent), no drukčiji nego u Slavoniji.

U idućem tipu naglašena je i otvorena duga ultima (*letî*): u Poljani (Ivanić-Grad), zatim na istoku, gdje nije taj Ivšićev tip (miješani govori: Špišić Bukovica, Stari Gradac, Bušetina).

3.1.1.3.2. Spektrografska analiza pokazala je fonetiku prozodijskih obilježja. Akut je redovno uzlazan, rjeđe ravan, a dugosilazni je redovno silazan. Kod akuta je idući slog viši ili na istoj visini kao i naglašeni, a kod dugosilaznoga je idući slog niži od naglašenoga sloga.

3.1.2. Razvoj

Po akcentuaciji govori pripadaju Ivšičevoj IV. skupini, osnovna je značajka križna metatonija cirkumfleksa i akuta. Provedena je regresivna metataksa siline s kratkoga sloga, na prednaglasnoj duljini pojavio se noviji kajkavski akut, koji je mogao izazvati navedene metatonije (*pītati* < *pītāti*).

3.1.2.1. U dijalektu su zastupljeni Ivšičevi tipovi IV₁, IV₂, IV₃, IV₄. Dva od njih – IV₃, IV₄ – nemaju osim križne metatonije drugih značajnih promjena koje nisu karakteristične i za I. skupinu. Razlika je između 3. i 4. tipa u tome što je u 4. silina povučena s otvorene ultime (*lėti*), a u 3. nije (*letī*). Po istoj se značajki razlikuju i prva dva i zadnja dva tipa od prvih šest Ivšičevih. Ivšičev tip IV₄ ima dva podtipa: u jednom je govorima silina povučena sa svake duge ultime (*lėti*, *kāput* Povelić), a u drugima samo s otvorene (*lėti*, ali *kapūt* Donja Glogovnica).

3.1.2.2. Više je sustava u kojima je došlo do progresivne metatakse siline s kratkih slogova (*jagòda* < *jàgoda*) – Ivšić IV₁, IV₂; prvi ima naglašenu dugu ultim, a drugi nema.

U nekim riječima izostaje progresivna metataksa, što Ivšić objašnjava pretpostavkom drukčijeg polaznog naglasaka. Kao što sam već pisao, pojedine riječi mogu se tumačiti tako (npr. naglasak kao *mlátla* i *mlátle*, Reka). Međutim, kada u čitavim kategorijama riječi, odnosno oblika, nemamo očekivano stanje i kada se idući na istok broj takvih kategorija povećava (izuzimajući govore nastale naseljavanjem sa zapada), a smanjuje se broj kategorija koje odgovaraju pretpostavljenom stanju, onda je potrebno i drugo tumačenje. Odstupanja su u modulaciji u tome što nema akuta od cirkumfleksa, dok prema akutu redovno dolazi cirkumfleks, a na mjestu očekivanoga neocirkumfleksa, rjeđe i akuta, nalazi se kračina. Tako umjesto *govēdina*, prema pretpostavljenom osnovnom obliku *govédina* u dosta govora nalazimo *gòvedina*, odnosno *gòvedina* (što pretpostavlja polazni oblik *govédina*) i *govēdina* (što odgovara polaznom obliku *govēdina*). Sigurno je *gòvedina* nastalo od *govēdina*, što dokazuje oblik *pòsekel*, od *posēkel*, prema *pòsekli* (Lončarić 1980: 73).

3.1.2.3. U nekoliko govora formiranih od 18. st. dalje (nakon novoga naseljavanja), vidi se utjecaj nekoliko kajkavskih akcentuacija. U nekoliko govora naglasak je ograničen na dva zadnja sloga riječi. U imperativu i nekim pojedinačnim riječima može biti naglašen i koji drugi slog, tako je u govorima: Otrovanec, Stari Gradac, Špišić Bukovica, Jabučeta (*jabūka*, *lopàta*, *pītāmo*, *stāròga*, ali *pīšite*, *pītajte*, *istina*, *prijatelj*) (Lončarić 1986: 115).

3.2. Vokalizam

3.2.1. Sinkronija

Utvrđeno je osam tipova vokalskih sustava s obzirom na broj jedinica u naglašenom i nenaglašenom slogu, dugom i kratkom. Ako govore sa $ie < (a = \check{e})$ u dugom slogu uzimamo kao posebne tipove, onda ima dvanaest tipova. Ako se gleda i na distribuciju vokala, njihovo porijeklo, tada se razlikuje 19 tipova, skupina govora. U različitim govorima dolazilo je do različitih jednačenja protojedinica. Jedan strukturni tip objedinjava više genetskih tipova.

Tipovi se najviše razlikuju po tome postoji li u sustavu samo jedan vokal e -tipa ili dva. Ovdje se prikazuju kao formula od tri člana – na prvom je mjestu broj jedinica u kratkom naglašenom slogu (u većini govora i položaj maksimalne razlikovnosti), na drugom broj jedinica u dugom slogu i na trećem u kratkom nenaglašenom slogu.

3.2.1.1. 6-6-6.⁴ Vokalizmi sa šest jedinica u svim položajima, bez dvoglasa ie , zastupljeni su na periferiji područja, na zapadu i, manje, na istoku. Ako se uzme u obzir i realizacija, onda su vokalizmi:

- kratki (naglašeni i nenaglašeni): $i||i - \check{e}||e - \check{e} - a - o||o - u||\ddot{u}$
- dugi: $\bar{i} - \bar{e}||\bar{e}i - \bar{e}||\bar{e} - \bar{a}||\bar{a}||\bar{o} - \bar{o}||\bar{o} - \bar{u}||\bar{\ddot{u}}$.

Po porijeklu razlikuju se dvije skupine govora, dva genetska tipa, a razlika je među njima u porijeklu $\check{e}$ u kratkom nenaglašenom slogu. U jednim je to kratko $a = \check{e}$, kao i u kratkom naglašenom slogu (*dęnes, podęł* ‘podmetnuo’ – NA mn. *żęne*),⁵ a u drugim od dugoga $\check{e}$.

Vokalizmi sa $\bar{o} < \bar{a}$ (*glōva*) dolaze oko Kloštra Ivanića, vokalizmi s $\ddot{u}$ (*lūk*) u nekoliko naselja kraj Ivanić-Grada. Realizacija $\ddot{u}$ kreće se od tek zamjetno pomaknutog u prema prednjoj artikulaciji do potpune srednje labijalizirane artikulacije.

U drugom vokalizmu tipa 6-6-6 $\check{e} < (a = \check{e})$ nije od kratkoga, već dugoga $\bar{e} < (a = \check{e})$ (*dęnes, podęł - żęne*). U kratkom nenaglašenom slogu došlo je do neutralizacije $\check{e}$ i $\check{e}$ u e , ali u tom položaju postoji novi $\check{e}$ od dugog $\bar{e}$ ili $\bar{e}$, a dobiven je pomakom naglasaka s duge naglašene ultime (*krumpęr, pówęm*, prema *krumpęra, powęste*). U nekim govorima prve skupine koji imaju $\check{e}$ u kratkom nenaglašenom slogu fakultativno se neutraliziraju $\check{e}$ i e , ali se čuva posebna vrijednost $\check{e}$ kada se razvio od dugoga samoglasnika.

3.2.1.2. 6-6-5. U nekim govorima na Bilogori i u Podravini došlo je do jednačenja $\check{e}$ i e u kratkom nenaglašenom slogu (*krumpęr - krumpęra, pówęm - powęste, żęne < żęnę* NA mn.). Na topolovačkom području gdje se susreću 6-6-... i 6-5-...

⁴ Tipove sam na taj način, svojevrsnim „formulama“, označivao u Lončarić 1986.

⁵ U primjerima koji se odnose na veće kajkavsko područje, a ne na konkretan govor, tamo gdje intonacija varira, nije označena intonacija nego samo kvantiteta.

na istoku supostoje sustavi s 5 i 6 vokala u dugom slogu, dolazi do fakultativnoga jednačenja $\bar{e}$ i $\bar{e}$ u $\bar{e}$.

3.2.1.3. 6-5-6. Gdje je $\bar{e} = \bar{e}$, kao $\bar{e}$ ili *ei* (*sĕl* G mn. od *sĕlo*) dva su tipa, kao i u 6-6-6. Razlikuju se po porijeklu kratkoga nenaglašenoga *e*.

Stariji vokalizam sa ($\bar{a} = \bar{e}$) $\neq e$ u osnovnom kratkom nenaglašenom slogu dolazi oko Dubrave, na Bilogori (Babotok). Vokalizam sa ($\bar{a} = \bar{e}$) = *e*, s novim $\bar{e}$ u starijem dugom slogu, zastupljen je ponegdje na Bilogori (*dĕnes*, *pòdel* – *žĕne* G jd., NA mn.; *pòvem*, *krùmpĕr* Ladislav).

3.2.1.4. 6-5-5. Rijetki su govori sa samo pet vokala u kratkom nenaglašenom slogu uz pet u dugom, gdje je naglašena duga ultima, tako je u Gornjim Mostima (*povĕm*, *krumpĕr*).

3.2.1.5. 6-5-6. Ponegdje, npr. u Reci (Koprivnica; negdje i u sjeveromoslavačkom dijalektu) postoje vokalizmi koji se razlikuju od ostalih vokalizama bez *ie* – u njima je položaj maksimalne razlikovnosti kratki nenaglašeni slog. U njima je u kratkom naglašenom slogu ($\bar{a} = \bar{e}$) = *e*, kao *e* (*dĕnes*, *mògel*, *žĕne* G jd. i NA mn.). U dugom slogu $\bar{e} \neq \bar{e}$ (*svĕt* pridj. ‘svet’ i *svĕit* ‘svijet’). U nenaglašenom je slogu *ei* na mjestu starijeg dugog naglašenog sloga (*pòvem* – *povĕmo*, *bĕilánek* ‘bjelanjak’ – *bĕil* ‘bijel’).

3.2.1.6. 5-5-5. U istočnim bilogorskim i podravskim govorima čest je vokalizam s pet jedinica u svim položajima u riječi, koji ima: $\bar{i} \bar{e} \bar{a} \bar{o} \bar{u}$. Realizacija varira, većinom kod *e*, kratko kao $\bar{e}||e||\bar{e}$, dugo $\bar{e}||e$ (*sĕla||sĕla||sĕla* G jd.; *sĕla||sĕla* N jd.; *grĕda*; *dĕnes*, *sĕno* ‘sijeno’, *krùmpĕr*, *divâne*).

3.2.1.7. 6-6-6 sa *ie* (kratak dvoglas). Specifično je negdje u zanaglasnom slogu, realizacije variraju. U Apatovcu kod Križevaca prema kratkom *o* u dugom je slogu ${}^u\bar{o}$ ($m{}^u\bar{o}j$), dvoglas kao i kod prednjih vokala.

3.2.1.8. 6-6-7 sa *ie* (kratak dvoglas). U nekoliko govora rijedak je tip vokalizma u kojem je položaj maksimalne razlikovnosti kratki nenaglašeni slog, obično zanaglasni. Tri su skupine po porijeklu vokala.

U Cirkveni (Križevci) uz šest monoftonga u nenaglašenom slogu dolazi i dvoglas: *i* – $\bar{e}||e$ – *ie* – $\bar{e}$ – *a* – *o* – *u* (*dĕnes* – *pástier*). Dugi je $\bar{o} < \bar{a}$. Tako je i u prijelaznim govorima u Lemešu Ravenskom i Cugovcu (Križevci): u dugom je slogu $\bar{e}$ i $i\bar{e}$ ($< \bar{a} = \bar{e}$).

U Kuštanima (Žabno) govor je tipa *tanek*, *pakel* tj. refleks je poluglasa u leksičkom morfemu *a*, a u gramatičkom *e*, v. dalje (*stàza*, ali *grĭzel*, *krùmpĕr*).

3.2.1.9. U svim je govorima silabem *r* (*r*), može biti dugo i kratko, silazno i uzlazno. U većini govora *r* ne dolazi u inicijalnom položaju, ima protezu *x* (*xĭja*, ali $\check{r}\check{z}a$ Reka).

Kod Bjelovara, gdje su otpali zanaglasni *i*, rjeđe *u*, pojavljuje se silabično *ɲ* *i*, rjeđe, *ɲ* (*vikɲla*, *plástɲ* < *plástili* ‘stavljali u plastove’; *jăpka*, npr. Povelicić).

Gubljenje zanaglasnih *i*, *u*, proširenije je od pojave silabičnih sonanata, npr. u Reci je došlo do toga gubljenja, ali ne u položajima gdje bi se javljali silabični sonanti (*lisca*, ali *viknila*).

3.2.1.10. Na cijelom području protezu *v* ima staro *u* te refleks *ɔ* (*vuvo*||*vuxo*, *vugel* ‘ugao’). Većinom je *v(-)* ili *vu(-)* < *və(-)*.

Većina govora nema prejetaciju ispred *o*; imaju je podravski govori (*jòtec*, *jòko*, ali *òstal* Reka).

3.2.2. Razvoj

3.2.2.1. U razvoju vokalizma posebno su značajne tri pojave. Prva je *ɔ* = *ɲ*. Njihov je refleks bio zatvoreniji od kontinuate staroga *o* (na sjeveru kajkavštine otvoreniji je, npr. u Koškovcu kod Ivanca, Slokovcu kod Ludbrega). Kasnije se njihov refleks u glogovničko-bilogorskom dijalektu jednači sa *u* (*ruka*, *suza*). (Podravski dijalekt od Koprivnice do Đurđevca ima jednačenje s *o* (*roka*, *soza*), kao i neki govori zapadno od Križevaca).

U nekim istočnopodravskim govorima, u prijelaznom Otrovancu, morfem je za 3. mn. prezenta *o*, a u glagola II. vrste osnovni je morfem *no* (*idô*, *viknol*). Takav je samo u ta dva oblika.

3.2.2.2. Druga je važna crta sudbina *ə* = *ě*. Govori sa *ie* čine dvije aree. Na istoku na Bilogori nekoliko je otoka sa *ie*, najveći je cirkvenski.

Dvoglas *ei*, kao varijanta uz *ē* ili kao jedini alofon vjerojatno je kasnije razvijen (*děite* – *děteta*, *stěikla* ‘stakla’ NA mn. – *stěklo* ‘staklo’ Reka).

3.2.2.3. Posebni su govori tipa *pakel*, u kojima *ə* > *a* u naglašenom slogu, odnosno u leksičkom morfemu (prema redovnom kajkavskom *těněk*, *pěkel*). Nema ih mnogo i razasuti su od Križevaca (Kuštani) do Garešnice (sjevernomoslavački d., Kostanjevac i N. Ploščica) te Vaške na istoku. Može se objasniti štokavskim utjecajem, ali i drukčije. U Slavoniji dugo se čuva posebna vrijednost za jat i poluglas: jat je bio vjerojatno *ɛ*, poluglas – glas tipa šva (kao i danas u nekim govorima na karlovačkom području – *stəza*, *məgla* Draganić).

Govori koji imaju dvojni kontinuantu za poluglas mogu biti nastavak tih govora. Iz vrijednosti šva moguće je jednačenje s *a*, kao u Kuštanima u leksičkim morfemima, odnosno pod naglaskom (što se danas događa u nekim govorima na karlovačkom području) i s *ɛ* < *ě*, u Kuštanima u drugom položaju (*dàska*, *svägže* – *ćúcek*, *grizel*).

Može se pretpostaviti da petočlani vokalizmi potječu od govora u kojima su dugo čuvane posebne vrijednosti za jat i poluglas, pa su se jedna i druga odmah

izjednačile sa *e*, bez specifičnoga $\vartheta = \check{e}$. Moguć je i razvoj od tipičnoga kajkavskoga $\vartheta = \check{e}$, čiji se refleks kasnije jednači s onim od *e*. Možda u jednim govorima imamo jedan, a u drugima drugi razvoj.

3.2.2.4. Pojediniosti. U nekim bilogorskim govorima *o* > *u* – *a*) incijalno *o* ispred *n* (zamjenica za 3. lice: *un(-)*, pa *unda* < *onda*); b) finalno *o* iza *m* u l. mn. prezenta > *-mu* (*vīdimu*||*vīdimu*).

Skupina *čer- dala je kajkavsko »punoglasje« (*čere*-||*čereṛi*-||*čerie*-), a prema *čьr- dolazi *cr-* ili *čr-*. Zanimljiv je razvoj u Reki: *čereṛivo* ‘trbuh’ i *creṛivo* ‘crijevo’ (uz *dróbo*).

3.3. Konzonantizam

3.3.1. Sinkronija

U većini je govora konzonantizam:

<i>p</i>	<i>b</i>					<i>m</i>		
		<i>f</i>	<i>v</i>					
<i>t</i>	<i>d</i>	<i>s</i>	<i>z</i>	<i>c</i>	* <i>ʒ</i>	<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
		<i>š</i>	<i>ž</i>	<i>č</i>	<i>č̣</i>	<i>ń</i>	<i>ḷ</i>	<i>j</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	* <i>x</i>						

3.3.1.1. Većina govora ima protetsko *x* (*xřš* – *xřži*), a staro je zamijenjeno sa *v*, iza stražnjih, i *j*, iza nestražnjih vokala, ili je otpalo (*můva* – *sněja* – *grà*, *rãnt* ‘hraniti’, *vřńe*). Neki bilogorski govori nemaju *x*.

3.3.1.2. Fonem *ʒ*, zvučni parnjak *c*, redovan je (*běʒga* ‘bazga’, *drũʒgat*).

3.3.1.3. U govorima s ispadanjem zanaglasnoga *i* u zanaglasnom slogu postoje dugi suglasnici (*mōla* (< *molila*), *mōli* (< *molili*) pridj. r. ‘molili’ – *mōlil*; *plāi* (< *platit*) inf. – *plāt* imp. – *plāṭil* Reka).⁶

3.3.1.4. Jedan je par palatalnih afrikata (*č* – *č̣*), tipična kajkavska osobina, dolazi i u većini hrvatskih štokavskih govora ovoga područja, npr. u moslavačkom štokavskom otoku.

3.3.1.5. Na istoku, rjeđe i drugdje, nema izostajanja opreke po zvučnosti šumnika na kraju riječi pred pauzom (*rõg* Reka, prema *rõk* – *rõga* u većini govora).

3.3.1.6. U većini govora, osim u Podravini, ispred prednjih vokala *l* se palatalizira, izjednačuje sa *ḷ* (*zele* (< *zēlje*) ‘kupus’ – *zele* (< *zēle*) ‘uzele’, ali *zela*).

⁶ Umjesto crtice iznad slova, kao *ḷ*, obično se iz tehničkih razloga u hrvatskoj dijalektološkoj literaturi pišu dva slova suglasnika – [*ll*, *tt*]: *mōlla*, *mōlli*; *plāṭt* inf. – *plāt* imp. Po transkripciji IPA dugi suglasnik bilježi se dvotočkom, kao i dugi samoglasnik – [*ḷ*, *ṭ*], kao [*ạ*, *ị*].

U nekim govorima do te neutralizacije dolazi samo ispred *i* te *e* od (*ə* = *ě*), ali ne ispred *e* te *e* < *o* (*koļe* DL od *kola*, a za ‘tele, selo’ dolazi *teļe*, *seļe* ili *teļe*, *seļe*).

3.3.1.7. U podravskim i istočnim bilogorskim govorima nema te neutralizacije, ali je negdje *l* < *l* leksikalizirano u pojedinačnim riječima (*mòļila*, *děteļina* M. Trojstvo).

3.3.1.8. Meko *n* u Podravini i zapadno od Križevaca prešlo je iza vokala u slijed s anticipiranim palatalnim elementom –*jn*, rjeđe *jñ* (*kòjni* većinom, *kòjñi* u Šušnjarima (Ivanić-Grad). U Apatovcu je tu obično *ḡ*, nazalno *j* (*kòjñi*), a inicijalno je *j*, samo ili s *n*, od kojega je rastavljeno vokalom (*jěmu*, *jěnga* ‘njemu, njega’).

3.3.1.9. Depalatalizacija *l* dolazi na cijelom području, osim u nekoliko pojedinačnih govora (*ludi*, *pole*, *vola*, *zemla*), a uz slučajeve s depalatalizacijom ima i onih bez nje.

3.3.1.10. Većinom je *ləj > *l*, kod Ivanić-Grada također *lj* i *lj* (*zēļje*, *zēļje*) te *n* < *nəj (*grāne*, *třne*).

3.3.1.11. Novije jotovanje drugih suglasnika nije provedeno, ali interferencijom unose se likovi s jotiranom osnovom (*cvēitje* i *cvēiče*, *pòsudje* – *sūže* Reka).

3.3.1.12. Pojediniosti: čuvaju se primjeri kao *sliva*, *gliva*.

4. Morfologija

4.1. Deklinacija

4.1.1. Za NA uz 2, 3, 4 postoji posebna konstrukcija, gdje je oblik za m. r. jednak G jd., za ž. r. NA mn., a za s. r. u većini govora postoji poseban oblik s nastavkom –*e* || –*e* (*dvē* || *trī seļe*); negdje je i oblik za s. r. jednak G jd., a postoji samo petrificiran poseban oblik u nekim izričajima (*dvā* || *trī sēla* – *dvēi* || *trī lēte* Reka).

V = N, osim negdje kod hipokoristika na –*a* (V *Bāro* – N *Bāra* i *Bāra*; *bāčo* – *bāča* ‘stariji čovjek’).

Većinom nisu izjednačeni DLI mn., a sinkretizam je ponegdje na Bilogori. Kod sinkretizma m. i s. r. ima –*ima*, ž. –*ama* (*stòlima*, *jùtrima* – *krāvama* Ivanska) ili –*am* (*stòlima*, *sēlima* – *krāvam* Reka). Okamenjeni su stariji oblici frekventnih riječi (LI *kòli*, *kòni*, *sēli*, *vrāti* ‘vratima’ Reka).

Osim u Podravini i pojedinačnim govorima A jd. m. za neživo jednak je N jd. (*dāj mi/ stòlec*, a u Podravini uz prijedlog (*dāj mi/ stòlca*, ali */na/ stòlec* Reka).

4.1.2. Na Bilogori nastavak je DL jd. *a*-osnova –*e*||–*e*, pa je većinom jednak G jd. Negdje i imenice *i*-delinacije imaju *e*||–*e* (*/v/ pēče* ‘u peći’, većinom *pēči*).

U I jd. imenica ž. r. nastavci su, idući od zapada na istok: *-u*, obično označen i prozodijski (duljinom leksema): *-um*, s duljinom ili bez nje (/z/ *kōsu*, *kōsum*, *kosum*). U prijelaznim govorima (Roščancima /Koprivnica/) nastavci su *-u* i *-um*. Na istoku i pojedinačno zapadnije nastavak je *-om* (/z/ *kōsom* Reka).

4.1.3. U centralnim i zapadnim govorima u pridjeva je živa kategorija određenosti. Opreka određeno – neodređeno označena je nastavkom samo u N jd. m. r. (*-i* – $\emptyset$), a u ostalim oblicima u nekih pridjeva prozodijskim sredstvima (*bogat* – *bogati* ili *bogāti*, *bogata* – *bogāta* modulacija varira u većini govora; *mlād*, *mlāda* – *mlādi*, *mlāda* Reka).

4.1.4. U pridjevskoj sklonidbi DL jd. ž. redovno je imenički nastavak (*dobre* || *dobri krave* || *kravi*), a samo negdje nastavak je *-oj* (*dobroj krāvi* Reka). G mn. na Bilogori ima *-i* (*dobri* /*krāff*), u Podravini većinom *-e* (*dobre* *krāf*).

4.1.5. U većini govora sklanjaju se svi glavni brojevi.

4.2. Konjugacija

4.2.1. Glagoli imaju redovno poseban oblik za supin. Većinom je *-i* u infinitivu, infinitiv i supin razlikuju se prozodijski u nekih glagola. Ako nema *-i*, samo prozodijski u nekih glagola (*spāt(i)* – *spāt*, *dèlat(i)* – *dèlat*; /*môram*/ *kòpat*, *dèlat* – /*pêm*/ *kòpat*, *dèlat*, *spāt* – *spāt*, *túč* – *túč*, *jèst* – *jèist*, *kòs(i)t* – *kòsit* Reka). U nesvršenih je glagola redovit, a u nekih govora i svršeni glagoli imaju supin. Danas kod svršenih glagola dolazi i infinitiv umjesto supina. Reka: nesvr. inf. *pīt*, *kòst* – sup. *pît*, *kòsit*; svr. inf. *pòpt*, *pokòst* – sup. *pòpit*, *pokòsit*. Obično je (*īdemo*) *pòpit*, *pokòsit* i *pòpt*, *pokòst*, ali redovno je (*īdemo*) *pît*, *kòsit*.

4.2.2. U II. vrsti u nekoliko govora nema *-nu-*, nego *-ni-* (*vīknit*||*vīkñt* Povelić /Križevci/, *vīknit* Reka).

4.2.3. U I. mn. prezenta na istoku je *-mo*, u centralnim govorima također, ili *-mu*. U 3. mn. prezenta generalizirano je *-ju* ili *-du*, ali uz takve primjere, dolaze i oblici bez ujednačavanja.

4.2.4. Imperativ u centralnim i istočnim govorima nema u 2. mn. nastavku *ę* (*pīlite* ili *pīlte*, prema *pīlete*).

5. Zaključak

Glogovničko-bilogorski dijalekt zauzima porječje rijeke Glogovnice, istočno od gore Kalnika, križevačko područje do Vrbovca, zatim Bilogoru – na jugu do Cirkvene te istočno do Reke i Mosti kao i dva otoka u Moslavini i treći otok u Podravini.

Glogovničko-bilogorski dijalekt na zapadu graniči s gornjolonjskim, na istoku s podravskim dijalektom, na sjeveru malim dijelom i s varaždinsko-ludbreškim. Na sjeveru, jugu te jugoistoku štokavsko je područje (koprivničko-ludbreško-križevački otok te bjelovarsko područje).

Razvio se od polaznoga stanja križevačko-bilogorskoga podnarječja. Budući da je bio obuhvaćen i rastavljen novoštokavskim govorima, postoji znatna interferencija.

Ima sve tri tipične kajkavske značajke: OKA, jednačenja $a = \check{e}$ te $o = \check{i}$.

Akcentatski se izdvaja križnom metatonijom osnovnih kajkavskih dugih naglasaka, i križnom metataksom kratkoga naglasaka. S obzirom na progresivnu metataksu siline, dijalekt se može podijeliti na tri poddijalekta.

Dio kajkavskih govora na Bilogori razvijao se u dodiru sa štokavskim govorima. Kako je štokavski adstrat uglavnom jednak po značajkama književnomu jeziku, katkad je teško reći koji je od njih imao odlučujuću ulogu kod preuzimanja osobine.

Literatura

- Frančić, Anđela. 2003. Rečka mikrotoponimija. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29, Zagreb, 373–389.
- Ivšić, Stjepan. 1936. Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis JAZU*, 48, Zagreb, 47–88.
- Kašić, Jovan. 1963. O jekavskom govoru Velikog Grđevca, sela jugoistočno od Bjelovara. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 6, Novi Sad, 149–157.
- Kašić, Jovan. 1967. *Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj*. Zagreb: Savez udruženja pravosl. sveštenstva SR Hrvatske.
- Lončarić, Mijo. 1980./1981. Sjevernomoslavački kajkavski govori. *Rasprave Zaveda za jezik*, 6–7, Zagreb, 55–120.
- Lončarić, Mijo. 1984. Sjeveroistočna kajkavština. *Wiener slavistischer Almanach*, 14, Beč, 303–329.
- Lončarić, Mijo. 1985. Kalničko-bilogorska štokavština. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 7/1, Zagreb, 133–150.
- Lončarić, Mijo. 1986. Bilogorski kajkavski govori. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik*, 12, Zagreb, 5–221.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Lončarić, Mijo. 2007. Štokavsko-kajkavski odnos na kalničko-bilogorskom području. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 50, Novi Sad, 459–472.
- Lončarić, Mijo. 2017. Turopoljski dijalekt. *Luč – časopis Ogranka Matice hrvatske u Velikoj Gorici*, 5/5, Velika Gorica, 84–92.
- Lončarić, Mijo. 2018. Osvrt na kajkavski i štokavske govore Reke kod Koprivnice. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 44/1, Zagreb, 299–329.
- Lončarić, Mijo; Zečević, Vesna. 2008. Štokavsko-kajkavski odnosi. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 14, Zagreb, 25–32.
- Maresić, Jela; Menac-Mihalić, Mira. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Pavleš, Ranko. 2013. *Podravina u srednjem vijeku. Povijesna topografija srednjovjekovne Gornje Komarnice (ludbreška, koprivnička i đurđevačka Podravina)*. Koprivnica: Meridijani.
- Petrić, Hrvoje. 2012. *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*. Samobor – Zagreb: Meridijani.
- Strohal, Rudolf. 1920. Dijalekti u današnjoj bjelovarsko-križevačkoj županiji. *Nastavni vjesnik*, 28, Zagreb, 412–416.
- Vranić, Silvana; Zubčić, Sanja. 2018. Hrvatska narječja, dijalekti i govori u 20. st. *Povijest hrvatskoga jezika*, 5. knjiga: 20. stoljeće – prvi dio. Ur. Ante Bičanić. Zagreb: Croatica, 525–579.

Neobjavljena građa

- Kuzmić, Martina. 2011. *Cirkvena*, obrađeni upitnik kajkavskoga govora za *Hrvatski jezični atlas*, rkp. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Lončarić, Mijo. 2013. *Reka (Koprivnica)*, obrađeni upitnik kajkavskoga govora za *Hrvatski jezični atlas*, rkp. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Šojat, Antun. 1970. *Cubinec*, obrađeni upitnik kajkavskoga govora za *Hrvatski jezični atlas*, rkp. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.

The Glogovnica-Bilogora Dialect

Summary

The Glogovnica-Bilogora dialect is located in the Glogovnica river basin, east of Mount Kalnik, the Križevci area to Vrbovec, then Bilogora – in the south to Cirkvena and east to Reka and Mosti, including also two enclaves in Moslavina and a third enclave in Podravina. The Glogovnica-Bilogora dialect borders on the Upper Lonian dialect to the west, the Podravina dialect to the east, and marginally also the Varaždin-Ludbreg dialect to the north. To the north, south, and southeast is the Štokavian area (the Koprivnica-Ludbreg-Križevci enclave and the Bjelovar area).

The dialect developed from the initial state of the Križevci-Bilogora dialect subgroup. Because it was surrounded and broken up by Neoštokavian dialects, there is considerable interference.

The dialect exhibits all three typical Kajkavian features: OKA, the assimilations $o = \check{e}$ and $o = \check{i}$. It is distinguished from other dialects by the equation ($o = \check{i}$) = u .

The accentual system is marked by the cross metatony of the basic Kajkavian long accents as well as by the cross metataxis of the short accent. Considering the progressive metataxis of the ictus, the dialect can be divided into three subdialects.

Some local Kajkavian dialects on Bilogora developed in contact with the local Štokavian dialects. As the Štokavian adstratum is generally identical in features to the standard language, it is sometimes difficult to say whence the Štokavian features were imported.

Ključne riječi: glogovničko-bilogorski dijalekt, kajkavsko narječje, hrvatski jezik

Keywords: Glogovnica-Bilogora dialect, Kajkavian dialect group, Croatian language